

In 1911 werd de eerste vrouwelijke predikant in Nederland bevestigd. Nog altijd zijn er kerkgenootschappen waar het ambt van predikant of priester gesloten is voor vrouwen. Deze bundel schetst honderd jaar geschiedenis waarin steeds meer vrouwen in steeds meer kerken de preekstoel bestegen. In de Protestantse Kerk in Nederland vormen zij nu bijna een derde van het totaal aantal predikanten, bij de Remonstranten en Doopsgezinden de helft. De kleine vrijzinnige kerkgenootschappen stelden het ambt al open in de eerste feministische golf, de grote protestantse kerken volgden in de tweede golf in de jaren zestig/zeventig. Begin deze eeuw zijn de eerste vrouwen als predikant bevestigd in enkele orthodoxe kerkgenootschappen. In de Rooms-katholieke Kerk is er nog geen begin van verandering.

De auteurs, historici en theologen, belichten deze geschiedenis vanuit verschillende invalshoeken: historisch, systematisch-theologisch, sociologisch en biografisch. Het eerste deel van het boek, 'achtergronden en discussies', geeft een beeld van de strijd die voorafging aan het openstellen van het ambt voor vrouwen. Daarin speelden maatschappelijke veranderingen een grote rol, maar ook ambtstheologie en bijbelinterpretatie. Het tweede deel schetst de levens van 'pioniersters en wegbereidsters', de eerste vrouwelijke predikanten in een aantal kerkgenootschappen. In het derde en laatste deel 'Ervaringen en visies van hedendaagse predikanten' komen acht vrouwelijke predikanten en een priester zelf aan het woord, onder meer over de vraag of sekse een rol speelt bij hun ambtsuitoefening. Voor een aantal van hen is dat heel duidelijk: zij waren (bijna) de eerste in hun kerkgenootschap of zijn van kerkgenootschap veranderd om hun roeping te kunnen volgen.

De eerste vrouw van wie het leven beschreven wordt is Jacoba Mossel. Volgens Mirjam de Baar wordt Mossel ten onrechte niet genoemd in de overzichtswerken van de eerste feministische golf, daar ze actief was op verschillende terreinen, onder meer in de politiek. De Baar, hoogleraar cultuurgeschiedenis van het christendom aan de Rijksuniversiteit Groningen, constateert 'een gebrek aan aandacht voor feministen van de eerste feministische golf die vanuit religieuze inspiratie in de strijd participeerden' (p. 80). Mossel was godsdienstlerares en stond

regelmatig op de kansel. In 1911 was het een van haar pupillen, Anne Zernike, die als eerste vrouw in Nederland tot predikant zouden worden bevestigd. Dit gebeurde in de Doopsgezinde kerk in Bovenknijpe.

Een van de vragen die in de bundel steeds terugkomt, is waarom het in veel andere kerkgenootschappen zoveel langer moest duren of nog steeds niet mogelijk is. Een aantal factoren lijkt daarin een rol te spelen. Heel bepalend is de openheid naar de cultuur. Bij de kleine vrijzinnige kerkgenootschappen was die eind negentiende eeuw al groot. De discussies die in die tijd speelden rond de

arbeidsdeelname van vrouwen vertaalden zich daar naar de toegang tot het predikantschap. Niet theologische, maar psychologische argumenten legden gewicht in de schaal: waren vrouwen van nature religieuzer en meer geschikt als 'zielarts' of juist te emotioneel en wankelmoedig voor dit ambt? In meer orthodoxe kerkgenootschappen deed men vaker een beroep op het gezag van de Bijbel om vrouwen te weren: stond de

man in de scheppingsordening niet boven de vrouw, had Christus niet alleen mannen als apostelen uitgekozen en schreef Paulus niet dat vrouwen moesten zwijgen in de gemeente? Vrouwen kwam dus geen 'regeermacht' toe. Anderen stelden daar tegenover dat vrouwen en mannen gelijk waren, want allebei naar Gods beeld geschapen.

Meer openheid naar de cultuur kwam er in de grote protestantse kerken in de jaren zestig van de twintigste eeuw. Toen stelde men ook de letterlijke interpretatie van de Bijbel ter discussie. Eerst werd het ambt van diaken, toen dat van ouderling en tenslotte dat van predikant opengesteld voor vrouwe, al zou het nog tot 1986 duren voor de laatste beperkende maatregel geschrapt werd. Lieke Werkman, universitair docent crossculturele theologie aan de Protestantse Theologische Universiteit, haalt de Amerikaanse godsdienstsocioloog Chaves aan om te laten zien dat formele gelijkberechtiging niet hetzelfde is als materiële gelijkberechtiging. Openstelling van de ambten voor vrouwen kan een hoge symboolwaarde hebben. In 1923 werd er een kring van vrouwelijke predikanten in Nederland opgericht. Zij klaagden al dat het niet gemakkelijk was als vrouw een redelijk betaalde predikantsplaats te vinden. Anderzijds waren er in de grote protestantse kerken al lang voordat er vrouwelijke

NIEUWSTE TIJD

Steeds weer de eerste vrouwelijke dominee

Anne Voolstra, Mirjam van Veen, Frederike Cossee, Mirjam Baar ed., Honderd jaar vrouwen op de kansel, 1911-2011 (Verloren; Hilversum 2011) 192 p., ill., tbl., €21,- ISBN 9789087042578

predikanten waren vrouwelijke theologen op invloedrijke posities.

Een andere belangrijke factor bij de toelating van vrouwen tot het predikantsambt is de ambtstheologie. Margriet Gosker, predikant in de Protestantse Kerk in Nederland, stelt: 'Het flexibele protestantse ambtsbegrip heeft de aanvaarding van de vrouw in het ambt bevorderd' (p. 61). Het karakter van het ambt is veranderd: van leidinggevend naar dienend en zorgend. En met de huidige leegloop van de kerken is het ambt zowel voor vrouwen, als voor mannen onvanzelfsprekend geworden. In kerken van katholieke signatuur wordt het (priester) ambt vooral gezien als representatie van Christus. De Oud-katholieke en de Anglicaanse kerk hebben besloten dat ook een vrouw Christus kan representeren omdat Christus menszijn belangrijker is dan zijn manzijn. Gosker betreurt het dat vrouwen in de Rooms-katholieke kerk in Nederland weinig interesse meer tonen in het ambt.

In de zeven biografieën van pioniersters, het tweede deel van de bundel, komen de in het eerste deel beschreven discussies en ontwikkelingen terug. Wil Wiardi Beckman bijvoorbeeld, in 1938 de eerste predikant van de Remonstrantse Broederschap, telde aanvankelijk niet volwaardig mee (p. 121 e.v.). Zij kreeg niet het minimum-salaris en mocht niet preken op hoogtijdagen. De tweeslachtige benadering van vrouwelijke predikanten werkte door in haar zelfbeeld. Pas in de jaren zestig wist zij haar plaats te bepalen dankzij de klinisch pastorale vorming en de feministische theologie.

In de zelfportretten in het derde deel komen negen spraakmakende vrouwen aan het woord van de huidige generatie predikanten. Het zou interessant zijn om vanuit genderperspectief een analyse te maken van hun ambtsopvattingen.

Trees van Montfoort

Theologe te Nieuwegein

Een samenwerkingsverband van Belgische en Nederlandse historici verzorgde dit overzichtswerk over de naoorlogse betrekkingen tussen hun twee landen. Het resultaat vult een leemte; voor het eerst zijn de onderscheidene dimensies van die betrekkingen systematisch onderzocht en de bevindingen in één band samengebracht.

Jan-Willem Brouwer onderzoekt de oorsprong van de Benelux-samenwerking tussen de regeringen in ballingschap gedurende de Tweede Wereldoorlog in Londen. Verschillen in beleidspreferenties en diplomatieke attitudes bemoeilijkten de Belgisch-Nederlandse pogingen tot concrete afspraken te komen.

Maarten van Alstein gaat in op de samenwerking in de eerste naoorlogse jaren, die hij bestempelt als een hoogtepunt van de diplomatieke Benelux-samenwerking; zo stuurden zij onder andere gemeenschappelijke delegaties naar de conferenties die beschikten over de inrichting van Europa en de nieuwe wereldorde. Tot de komst van de Marshall-dollars waren Belgische kredieten onmisbaar voor de wederopbouw van het economisch door de oorlog zwaar getroffen Nederland. Een belem-

NIEUWSTE TIJD

Buren in Europa en de wereld

Duco Hellema, Rik Coolsaet en Bart Stol ed., Nederland-België. De Belgisch-Nederlandse betrekkingen vanaf 1940 (Boom; Amsterdam 2011) 366 p., €24,90 ISBN 9789461054746

mering voor de samenwerking vormde het verschil in zelfperceptie: België aanvaardde dat enig soevereiniteitsverlies voor met name de kleine mogendheden noodzakelijk was voor het functioneren van zowel de Verenigde Naties als Europese samenwerkingsverbanden, waar de Nederlandse beleidselite het eigen land beschouwde als een middelgrote mogend-

heid in de wereldpolitiek. Dit resulteerde in verschillende visies van de regeringen over transatlantische betrekkingen, de Sovjet-Unie en het Duitse vraagstuk.

Het verschil in zelfperceptie werkte ook door, zo demonstreert Bart Stol, in het proces van dekolonisatie: beide staten verloren hun koloniale kroonjuwelen, maar waar het dreigend verlies van Nederlands-Indië de vermeende status als middelgrote mogendheid tot een traumatisch einde bracht, gaf België zonder veel tegenstand toe aan de eisen van de nationalistische van de Congo. Brussel en Den Haag toonden zich overigens op de dekoloniatiedossiers trouwe bondgenoten. Skander Nasra en Mathieu Segers bespreken de bilaterale samenwerking in hun Europapolitiek voor de twee decennia na 1949. De twee regeringen deelden een groeiend positieve kijk op